

OSMANLI DEVLETİ'NDE ALMAN PROTESTAN MİSYONERLER TARAFINDAN AÇILAN DİYAKONEZ OKULU (TALITHA KUMI KIZ OKULU)*

Uğur İNAN**

E-mail: ugurnan77@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0513-3550>

Citation/©: İnan, U. (2022). Osmanlı Devleti'nde Alman protestan misyonerler tarafından açılan Diyakonez Okulu (Talitha Kumi kız okulu). *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 14, 289-310.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.1224902>

Öz

Misyonerlik hareketi kuvvetli bir Hıristiyan topluluğu kurmak, Hıristiyan olmayanlara Hıristiyanlığı telkin ederek, İncil'i bilmeyenlere öğretmek, Hıristiyan dinini doğuda yaymak olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için de misyonerler gittikleri her yerde kiliselerini kurarak halkı Hıristiyanlığa davet etmeye çalışmışlar ve bu gayretli çalışmaları neticesinde 19 ve 20. yüzyılları kendileri için altın çağ haline getirmişlerdir. Sahip olduğu geniş topraklarda, değişik etnik köken ve dini inanca sahip unsurları bir arada idare eden Osmanlı Devleti, misyonerler tarafından zengin bir faaliyet sahası olarak değerlendirilmiştir. Farklı dinden ve ırktan insanları barındırmasının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu toprakların bir kısmının Hz. İsa ve havarilerin yaşadığı topraklar olması, bu topraklarda Hıristiyan hâkimiyetini arzulayan misyoner örgütlerinin Osmanlı Devleti'nde, diğer yerlere oranla çok daha geniş bütçe ve daha fazla sayıda personelle misyonerlik faaliyeti yürütmelerine sebep olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı topraklarına gelen Alman misyonerleri öncelikle kültürel etkinlik kurmaya

* Bu çalışma Prof. Dr. Gülbadi Alan danışmanlığında 2013 tarihinde tamamlanan Osmanlı Devleti'nde Alman Protestan Misyonerlik Faaliyetleri başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmış ve "Uluslararası Osmanlı Mektepleri Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulmuştur (17-18-19 Kasım 2021).

** Dr., Yalova İl Millî Eğitim Müdürlüğü.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

çalışmışlardır. Bir yandan dini çalışmalarda bulunmuşlar diğer yandan başta İstanbul olmak üzere İzmir, Beyrut, Kudüs, Maraş, Elazığ, Urfa, Selanik'te eğitim kurumları, yetimhaneler ve hastaneler açmışlardır. Çalışmamızda; Alman Misyoner Theodor Fliedner'in 1836 yılında kurmuş olduğu Kiserswerther Diyakonez Enstitüsü tarafından açılmış olan; iş, eğitim ve sağlık alanlarının tamamında faaliyet gösterecek bayanlar yetiştiren bir konsepte sahip olması itibarı ile dünyada bir ilk özelliğe sahip Talitha Kumi okulu işlenecektir. Talitha Kumi Kız Okulu ve okula bağlı olarak faaliyet gösteren Arap diyakonez okulu, öğretmen okulu, ilköğretim okulu ve kreşiyile Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren en etkili kurumlar arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakınçağ tarihi, Osmanlı Devleti, Misyonerlik, Kaiserswerther Diakonissen, Talitha Kumi.

DIACONESIS SCHOOL OPENED BY GERMAN PROTESTAN MISSIONARIES IN THE OTTOMAN STATE (TALITHA KUMI GIRLS' SCHOOL)

Abstract

The missionary movement emerged as to establish a strong Christian community, to inculcate Christianity to non-Christians, to teach the Bible to those who do not know, and to spread the Christian religion in the east. For this reason, missionaries tried to invite the people to this religion by establishing their religious churches wherever they went, and as a result of their diligent efforts, they made the 19th and 20th centuries a golden age for them. The Ottoman Empire, which ruled together the elements of different ethnic origins and religious beliefs in its vast lands, was evaluated as a rich field of activity by the missionaries. In addition to hosting people of different religions and races, some of the lands owned by the Ottoman Empire belonged to being the lands where Jesus and the apostles lived, the missionary organizations that wanted Christian domination in these lands led to the missionary activities in the Ottoman Empire with a much larger budget and more personnel compared to other places. German missionaries who came to the Ottoman lands from the middle of the 19th century tried to establish cultural activities first. On the one hand, German Missionaries carried out religious studies, on the other hand, they opened educational institutions, orphanages and hospitals in Istanbul, İzmir, Beyrut, Kudüs (Jerusalem), Maraş, Elazığ, Urfa, Selanik (Thessaloniki). This paper deal with Talitha Kumi Girls' School; which founded in 1836 by the German Missionary Theodor Fliedner, the Kiserswerther Diaconesis Institute was opened in Jerusalem. It's the first in the world has a concept that trains women who will operate in the fields of business, education and health has been discussed. Talitha Kumi Girls' School was one of the most influential institutions

which operating Arab diaconesis school, teacher's school, primary school and nursery in the Ottoman Empire.

Keywords: Modern history, Ottoman Empire, Missionary, Kaiserswerther, Talitha Kumi.

Giriş

Filistin, Hz. İsa'nın doğduğu ve Hıristiyanlığı yaydığı ilk yer olması hasebiyle Hıristiyanların ve Hıristiyanlığı yaymayı yaşam gayesi edinmiş misyoner ve misyonerlerin kurumsallaşmış yapıları olan misyoner örgütleri için cazibe merkeziydi. Onlar bir gün mutlaka Kudüs'e tekrar Hıristiyanlığın hâkim olacağına inanıyor ve bunu gerçekleştirmek için bizzat oraya giderek misyonerlik faaliyetlerinde bulunuyor ya da misyoner örgütlerine yaptıkları bağışlarla bu emele ulaşmaya katkıda bulunmaya çalışıyordu.

Emperyalizmin altın çağına girdiği XIX. yüzyılda coğrafi ve stratejik konum olarak çok değerli bir coğrafyaya sahip Osmanlı Devleti'nin zayıf durumda olması Düvel-i Muazzamanın bölgede toprak ve nüfuz sahibi olabilmek için büyük bir mücadele içerisine girmesine sebep olmuştur. Misyoner örgütleri hâmileleri olan emperyalist devletlerin Osmanlı coğrafyası ile ilgilenmelerinden de büyük memnuniyet duymuşlardır. Zira hem maddi destek alıyorlar hem de himayesi altında buldukları devletin Osmanlı Devleti'ndeki siyasi uzantıları sayesinde karşılaştıkları sorunları eskisine oranla çok daha kısa zamanda çözüme kavuşturabiliyorlardı.

Osmanlı sınırları içerisinde bulunan azınlıklardan, Protestanlar, Amerika ve İngiltere; Katolikler Fransa; Ortodokslar ise Ruslar tarafından himaye edilmekte, bu hâmi devletler azınlıklar üzerinden etki alanlarını genişletmek için Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yüzyılın başından itibaren bizzat kendileri veya azınlıklar ve misyoner örgütleri eliyle çeşitli kurum ve kuruluşlar açmakta veya açılmasına destek vermekteydiler.

Bu amaçla Filistin'de Protestanlığı daha etkili bir güç haline getirmek için İngiltere-Prusya iş birliği ile 1841 yılında siyasî ve dinî motiflerin karışımı olarak Kudüs'te Protestan Piskoposluğu kuruldu. Her iki devlet tarafından yapılan maddi yardımlar, İngiliz ve Alman misyoner örgütleri tarafından düzenlenen bağış kampanyaları ile birlikte ekonomik olarak güçlü hale gelen Piskoposluğun kendi uhdesinde ve desteklediği Protestan Misyonerler eliyle Kudüs başta olmak üzere Filistin'in birçok yerinde okul, hastane, yetimhane gibi kurumlar açılmıştır. Özellikle 1850 yılında Osmanlı Devleti'nin Protestanları ayrı bir millet olarak tanıması sonucu misyonerlik faaliyetlerinde hareket serbestisi kazanılmış, Yahudiler ve diğer Hıristiyan mezhebine mensup yerli halkı Protestanlaştırma faaliyetleri hız kazanmıştır (Http1; Lückhoff, 1998, ss. 165-166; Perry, 2003, ss. 93-96).

Osmanlı Devleti'ne danışmadan sınırları içerisinde bir piskoposluk kurmaya cesaret edilmesinin politik arka planında ise devletin içinde bulunduğu karışıklıklar ve 1831 yılında Suriye ve Filistin'i ele geçiren Osmanlı Devleti'nin Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Filistin'i Batı etkisine açması yatmaktaydı (Altundağ, 1988, s. 64). Suriye ve Filistin'i ele geçiren Mehmet Ali Paşa Avrupa'nın sempatisini kazanmak adına Gayrimüslimlere eski ibadet yerlerini restore etme ve yenilerini yapma, aynı şekilde misyonerlere de yeni kurumlar inşa etme izni vermiştir. Bunun yanı sıra yerli Hıristiyanlara şehir meclislerinde yönetime katılma hakkı verilmiş vergiler eşit şekilde alınmaya başlanmıştır (Kutluoğlu, 1998, ss. 109-115; Ma'oz, 1968, ss. 17-18; Hofman, 1975, ss. 311-312). Hıristiyanlara verilen haklar ve kısıtlamaların kaldırılması birçok Avrupalı tüccar, hacı, yolcu ve doğal olarak misyoner örgütlerini de Filistin'e çekmiş, misyoner örgütleri de bölgede hem hızla kurumsal yapılanma hem de daha rahat misyonerlik faaliyetleri yürütme imkânına kavuşarak hareket ve etki alanlarını genişletmişlerdir. Bu durum yeni bir Haçlı Seferi'nin başladığı izlenimini uyandırmıştır. Suriye ve Filistin'in Mehmed Ali Paşa'dan geri alınmasından sonra Osmanlı Devleti de Avrupa'nın tepkisini çekmemek adına bölgeye hücum eden misyoner örgütlerine müdahale etmekte çekimser kalmış, bölge kısa zamanda misyonerlerin istilasına uğramıştır (Ben-Arieh, 1979, ss. 111-112; Masters, 2001, s. 134).

Piskoposluğun kurulmasından itibaren de Piskoposluk tarafından bölgeye Almanya ve İngiltere'den birçok Protestan misyoner örgütü davet edilmiştir (Http1; Lückhoff, 1998, ss. 165-166; Perry, 2003, ss. 93-96). Özellikle 1846 yılında piskopos olarak atanan Samuel Gobat'ın daveti ve girişimleri sayesinde Filistin'e gelen Alman Protestan misyoner örgütleri bölgede hastane, yetimhane, okul gibi çeşitli kurumlar açtılar. Piskoposluğun çağrısı üzerine Kudüs'e gelen misyoner örgütlerinden birisi olan Kaiserswerther Diakonissen Kudüs'te sadece bayanlar arasında faaliyet göstermiş, anaokulundan öğretmen yetiştirmeye kadar çeşitli alanlarda eğitim veren Talitha Kumi Okullarını kurarak bölgede bir ilki gerçekleştirmiştir.

1. Kaiserswerther Diyakonezleri'nin (Kaiserswerther Diakonissen) Kuruluşu ve Teşkilatlanması

Kaiserswerther Misyoner Örgütünün kurucusu Theodor Fliedner Almanya/Düsseldorf'a bağlı Kaiserswerther adlı kasabada 200 kişilik küçük bir Protestan cemaatinin papazı olarak göreve başladı (Fliedner, 1865, ss. 142-146). Yoksul ve çaresiz insanlar arasında dinî duyguların geliştirilmesi ile ilgili birçok proje üreten ünlü ilahiyatçı Johann Friedrich Oberlin'in (1740-1826) görüşlerinden etkilenen Fliedner bu konuda yapılabilecek çalışmaları araştırmak amacıyla 1822-1824 yıllarında İngiltere ve Hollanda'ya yaptığı gezilerde birçok okul ve diğer eğitim organizasyonlarını ziyaret etti (Fliedner, 1866, ss. 33-37; Liefde, 1865, s. 145). Gezilerinde dezavantajlı durumda bulunan kız çocuklarının ve kadınların, topluma kazandırılması noktasında erkeklere oranla ve çağın şartlarına göre çok daha zor durumda olduklarını gözlemledi. Bu nedenle kadın mahkûmlar başta olmak üzere, hayat kadını, evsiz ve alkolik kadınların sığınabileceği kurumlar açmaya karar verdi

(Fliedner, 1867, s. 52). Kaiserswerther'de bulunan evini Haziran 1833'te kadın sığınma evi olarak düzenledi (Fliedner 1866, s. 34; Golder, 1903, ss. 59-60). Girişiminin başarıya ulaşmasının ardından bayanların sadece sığınacağı değil aynı zamanda üreterek veya çalışarak kendi kendine yetebileceği; diğer Hıristiyanlık mezhepleri ile dinlere mensup kimselerin Protestanlaştırma faaliyetlerinde büyük eksik olarak görülen kadın misyoner yetiştirileceği kurumlar inşa etme düşüncesiyle 1836 yılında Almanya'da bir ilk olacak Diyakonez¹ Enstitüsünü kurdu.

Kurumda Diyakonezlere; en başta dinî eğitim, hemşirelik eğitimi, ilaç hazırlama, gençlerin eğitim metotları, akıl hastalarının bakıcılığı ve koruyuculuğu, akılcı ve sevgi ile yaklaşarak kötü karakterlerle mücadele edebilme, sabıkalı insanlarla iletişim kurma konularında eğitim verilecekti (Fliedner, 1867, s. 41).² Bunun yanı sıra açıcılık, ev temizliği ile bahçecilik konularında da alacakları eğitim diyakonezlerin sıkıntı çekmeden hayatlarını idame ettirmeleri ve Hıristiyanlığı yayabilmeleri için gerekliydi (Calder, 1971, s. 48).³

Diyakonez yetiştirmek ve yetişenlerin görevlerini ifa edecekleri bir hastaneyi 13 Ekim 1836 yılında hizmete açtı. Böylece kısa bir zaman sonra dünyanın dört bir yanında istasyonlar açacak olan Kaiserswerther Misyoner Örgütünün ilk kurumu açılmış oldu (Fliedner, 1867, ss. 56-61; Schmidt, 1998, s. 99).⁴ Sosyal ve ekonomik hayatta kadınların geri planda olduğu bu dönemde kadın çalışan bulmanın çok zor olmasından dolayı kurumdan mezun olanlar ilgi odağı olmaktaydı. Pek çok hastanenin yanı sıra bazı hapisaneler Kaiserswerther'den,

¹ Yunanca kökenli bir kelime olan diyakonez (Yunanca diakonos) kelime anlamı olarak; "hizmetli", "hizmetçi", "yardımcı", "haberci" manalarına gelmektedir. Diyakonez kelimesi ilk defa Aziz Pavlus'un Romalılara Mektubu'nda geçmektedir.

Erken ve orta Bizans döneminde özellikle İstanbul ve Kudüs'teki kiliselerde ayinlerde görev alan ve cemaatin dinî işlerinden bir kısmını üstlenen diyakonezler 13. yüzyıldan itibaren kiliseden uzaklaştırıldılar. Fliedner çağın şartlarına göre dizayn ederek 1836 yılında açtığı Diyakonez Enstitüsü vasıtasıyla modern Diyakonez hareketini başlatacaktır. Diyakonezliğin kuruluşu ve günümüze kadar olan gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz., Deweese, (2005).

Başlangıçta sadece hemşire ve öğretmen olarak yetiştirilen diyakonezler, Kaiserswerther kurumlarının gelişmesine paralel olarak kadın hastanelerinin, kadın sığınma evlerinin, yetimhanelerin, yüksekokulların ve eğitim enstitülerinin kadın yöneticiliği görevlerini de üstlenmişlerdir. Golder, (1903, s. 62).

² Fliedner bu düşüncelerine dernek tüzüğünde de yer vermiştir. Schmidt, (1998, s. 100).

³ Fliedner'e göre hemşirelik, öğretmenlik, inşaat ustalığı, terziilik hepsi halkın ihtiyaç duyduğu temel alanlardı. Bu sebeple bir diyakonez bu konular hakkında eğitim alıp gittiği yerde halka öğretecek kadar çok yönlü bilgi sahibi olmalıydı. Liefde, (1865, s. 176).

⁴ Tam adı "Rheinisch- Westfälischer Vereinfuer Bildungund Beschaeftigung Evangelischer Diakonissenverein" olmasına rağmen kurulduğu yer olan "Kaiserswerther" ismi ile anılmıştır. Bu sebeple örgütten bahsederken Kaiserswerther ismi kullanılmıştır.

kurumlarında kadın yönetici olarak çalıştırmak üzere diyakonez göndermesini talep ediyorlardı (Fliedner, 1867, ss. 70-71).

1.1. Eğitim Kurumlarının Kurulması

1835 yılında Kaiserswerther’de anaokulu açan Fliedner (Golder, 1903, s. 61; McDonald, 2004, ss. 508-512), 1842 yılında ise anaokullarına öğretmen yetiştirmek için eğitim semineri açarak başarılı onları kendi okulu ile İngiltere, Hollanda ve İskoçya’daki anaokullarında istihdam etti. Yine 1842 yılında bir de kız yetimhanesi açtı. Burada dinî eğitimin yanı sıra; sağlık, gençlerin eğitimi ve ev işleri dersleri veriliyordu. Buradan mezun olan öğrencilerin arasından çocuk ve hasta bakımı uzmanı öğretmenlerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Fliedner, 1867, ss. 72-76; McDonald, 2004, s. 510).

1.2. Almanya’nın Diğer Bölgelerinde ve Yabancı Ülkelerdeki Faaliyetleri

Almanya’nın diğer şehirlerinde ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yeni kurumlar açmak ve faaliyetleri hakkında konferanslar vermek amacıyla 1849 yılında papazlık görevinden istifa etti. Avrupa, Asya ve Amerika ülkelerine seyahat ederek buralarda da kadın ve çocuk sığınma evleri, fakir evleri, hastaneler, yetimhaneler, eğitim enstitüleri, ilkokullar, anaokulu öğretmenlerinin eğitimleri için seminerler, kreşler, çocuk hastaneleri, endüstri okulları, hastaneler, pansiyonlar, rehabilite merkezleri vs. kurumlar kurdu. 1851 yılında Osmanlı Devleti’nin Kudüs, Beyrut, İstanbul, İzmir, Kahire şehirlerini ziyaret ederek buralarda çeşitli kurumlar açmak üzere incelemelerde bulundu (Fliedner, 1866, s. 25; Fliedner, 1867, ss. 98-105; Liefde, 1865, s. 146).⁵

2. Kaiserswerther Diyakonezleri’nin Kudüs’te Faaliyetleri, s. Talitha Kumi Kız Okulu

2.1. Kaiserswerther Misyonerlerinin Kudüs’e Gelişi

Osmanlı Devleti şehirlerine yaptığı seyahatlerde Fliedner, Protestan faaliyetlerinin çok zayıf olduğunu gözlemlemişti (Hauser, 2008, s. 233; Kaminsky, 2005, ss. 356-358). Konuşmalarında Doğuya daha çok misyoner gönderilmesi gerektiğini hasta ve fakir insanlara şefkat ve samimiyet göstererek, genç kızlara da dinî eğitim vererek Protestanlığın Osmanlı Devleti’nde yayılmasını sağlamak olduğunu belirtiyordu.⁶

⁵ 1849-1939 yılları arasında Kaiserswerther tarafından açılan kurumların kronolojik sıralaması için bkz., Http2; Golder, (1903, s. 63).

⁶ Fliedner; “Alman öğretmenlerinde yer alan popüler vaazlar, çeşitli ilahiler, genel kilise yaşamı, Alman teolojisi Doğu Kiliselerinin büyük beğenisini kazanacak ve onlara gösterilen bu manzara başarılı misyonunun anahtarını oluşturacaktır.” demektedir. Yine Fliedner: “Kaiserswerther’in enstitülerinde yetişen ve mükemmel eğitim alan Alman öğretmenler bölgenin diğer misyoner örgütlerinde çalışmakta olan ham ve yarı eğitilmiş yerli öğretmenlerden çok daha kaliteli eğitim vereceklerdir.” diyordu. Nihayetinde de Kaiserswerther gibi Filistin’de kaliteli eğitim veren Alman kurumlarının hızla çoğalması sayesinde bölgede Alman kültürünün etkisi artacak ve mevcut olan Fransız etkisi kırılarak Filistin’de

1850 yılında Kudüs'te meydana gelen sıtma salgının kontrol altına alınamayarak şehirde hızla yayılması üzerine aynı yılın yaz ayında Kudüs Protestan Piskoposu Gobat Fliedner'e bir mektup yazarak, ağır hastalıklarla boğuşan Kudüs'e iki diyakonez göndermesini istedi (Fliedner, 1866, s. 44; Kildani, 2010, s. 547; Lückhoff, 1998, ss. 191-202; Richter, 1910, s. 267; Talitha Kumi, (TK) 2021 28 Ekim).

Kudüs'te Doğu'nun öğretmenlerini ve hemşirelerini yetiştirmek amacıyla bir hastane ve kızlar için bir eğitim okulu açmak niyetinde olan Fliedner bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Kudüs'te açmayı düşündüğü hastane ve kız okulu hakkında bilgi vermek, asıl önemlisi maddî yardım talep etmek için IV. Wilhelm'in huzuruna çıktı (Fliedner, 1867, s. 109). Fliedner'in, Araplar arasında bir öğretmen ve hemşire okulu açma fikri, Prusya'nın Filistin'deki etkisinin artması ve Alman kültürünün bölgede yayılması açısından çok etkili olacağını düşünen Kral Friedrich Wilhelm (Lenker, 1894, s. 606) ev yerinin ve masraflarının Prusya hükümeti tarafından karşılanma sözünün yanı sıra yüklü miktarda bağışta bulunmuştur (Fliedner, 1867, ss. 109-111; Golder, 1903, s. 70; Lenker, 1894, s. 606). Fliedner bunun yanı sıra Hollanda ve İngiltere'deki kadın dernekleri ve kadın misyoner örgütlerinden de Kaiserswerther'in Kudüs'teki faaliyetlerine destek istedi. Bu amaçla 1851 yılında Berlin'de bir Siyon Derneği (Zionsverein) kuruldu (Kaminsky, 2006, s. 205). Kaiserswerther'e daha sonra da birçok yardımda bulunacak olan *Frauen Verein für christliche Bildung des weiblichen Geschlechts im Morgenlande* (Morgenländische Frauenmission) *Şark Dünyasındaki Kadının Hıristiyan Eğitimi İçin Kadın Derneği* öğretmenlerin yol masraflarını ve okulun öğretim materyallerinin karşılanması için de 200 dolar bağış yapma sözü verdi. Yine aynı dernek iki diyakonezin bir yıllık masraflarını karşılayacaklarını belirtti (Eisler, 2006, s. 254; Kaminsky, 2006, s. 196).

Kudüs'te kuracağı istasyonun hemen hemen bütün finansmanını yola çıkmadan daha sağlamış olan Fliedner 17 Mart 1851'de, yanında ikisi öğretmen, ikisi hemşire olarak görev yapacak olan dört diyakonezle birlikte yola çıktı. Kafile 17 Nisan'da Kudüs'e ulaştı. Prusya'nın Kudüs konsolosu, Kaiserswerther'e Siyon Dağı'nda kirasının konsolosluk tarafından ödendiği hastane ve okul olarak kullanılmak üzere bir ev tahsis etti (Lenker, 1894, s. 606). Hastane ve okul olarak hizmet verecek evin açılışı, 4 Mayıs 1851 Pazar günü, İngiliz ve Alman konsoloslarının yanı sıra 30 Protestan misyonerinin katıldığı bir törenle, Piskopos Samuel Gobat tarafından yapıldı (Eisler, 2006, s. 254). Bir hafta içerisinde de okulun ilk öğrencisi kaydedildi (Fliedner, 1866, ss. 46-47; Fliedner, 1867, s. 115; Kaminsky, 2006, s. 196; Richter, 1910, s. 268).

Yeni açılan okulun amacını ve verilecek eğitimin içeriğini bilmeyen bölge halkı ilk etapta kızlarını okula göndermekte tereddüt ediyorlardı (Eisler, 2006, s. 254). Bu sebeple kız okuluna gelen öğrenci sayısı ilk yıllarda beklenen sayısının çok altında kalmıştır. Okulda

Alman yanlısı elitler yetişerek Paris'e olan beyin göçü Almanya'ya kayacaktı. Kaminsky, (2006, ss. 195-196).

İngilizce, Almanca, coğrafya, din, örgü örme ve dikiş dersleri veriliyordu. Diyakonezler aynı dersleri öğleden önce Kaiserswerther okulunda, öğleden sonra da piskoposluk okulunda veriyorlardı (Talitha Kumi, TK 2021 28 Ekim).

Kuruluşundan itibaren iki diyakonez öğretmen ile eğitime devam eden okula 1853 yılında işlerini hafifletmek amacıyla rahibe Charlotte Pilz (1819-1903) üçüncü öğretmen olarak tayin edildi. Kaiserswerther'in Kudüs'teki faaliyetlerini genişletmek ve modernleştirmek adına birçok reformlara imza atarak çalışmaları elli yıl yönetecek olan Pilz, bölgede iz bırakacaktır. Hatta okul zamanla Pilz ile özdeşleşecek ve yerli halk tarafından "Madrasat'ül Sarluta" (Charlotte Okulu) olarak anılacaktır (Hanselmann, 1971, s. 110; Kaminsky, 2006, s. 206; Kildani, 2010, ss. 548-549).

1853 yılında 12 (Sinno, 1982, s. 88), 1855 ve 1856 yıllarında 13 olan öğrenci sayısı, 1856 yılında piskoposluk okulunun dağılması ve buradaki öğrencilerin Kaiserswerther Okulu'na kaydolmalarının ardından 1857 yılında 33'e yükselmiştir. Üst katı hastane olarak kullanılan ve sadece zemin katı yatakhane ve okul olarak ayrılan evde 22 yatılı öğrenci, üç kadın diyakonez ve bir hizmetçi barınmaktaydı. Evin yapısı itibarı ile bu kadar kişiyi barındırmasına imkân olmadığı için yönetim 1858 yılında okula yeni başvuran öğrencileri yer yokluğu sebebiyle geri çevirmek zorunda kaldı. 1860 yılında aynı arsaya hastane olarak kullanılmak üzere bir binanın inşa edilmesi ile birlikte okul iki katlı müstakil bir binaya sahip olmuş ve daha çok öğrenci alma imkânına kavuşmuştur. 1861 yılında yeni kaydedilen öğrencilerle birlikte öğrenci sayısı 40'a çıkmıştır. Öğrencilerden 14 tanesi gündüzlü 26'sı ise yatılı olarak eğitim görmekteydiler (Lenker, 1894, s. 610).

2.2. Talitha Kumi Kız Okulu'nun Açılması ve Gelişimi

Kudüs Protestan Piskoposluğu'nun kapatılarak öğrencilerinin Kaiserswerther Kız Okulu'na aktarılması, diyakonezlerin etkili çalışmaları ile birlikte halkın çocuklarını buraya göndermeye başlamaları sonucu 1860'lı yıllarda okulda yeni kaydolacak öğrencilerin eğitim görecekleri sınıf ve yatacakları yer kalmamıştı. Çare olarak Kaiserswerther yönetimi, 1860 yılından bu yana kadın diyakozların ve öğrencilerin yaz tatilini geçirmek için kullandıkları *Godfrey Tepesi*⁷ olarak adlandırılan yerde bir okul yapmaya karar verdi. Bu amaçla İngiltere, Hollanda ve Almanya'dan toplanan bağışlardan iki bin taler elde edildi (Lenker, 1894, s. 610). Yapılacak olan okulun isminin *Talitha Kumi* olmasına karar verildi. Talitha Kumi; İncil'in (Markus 5, 41) Hz. İsa'nın ölmüş bir kızı yeniden hayata nasıl

⁷ Hastane ve okul olarak kullanılan binayı ve arsasını satın almak için Prusya Kralından yardım talep eden Fliedner, aynı zamanda bağış kampanyası da düzenlemişti. Arsanın satın alınması için gerekli para Kral tarafından karşılanmış, düzenlenen bağış kampanyasından; Doğu'daki Kadınların Eğitimi için Berlin Kadınlar Birliği'nden 1.000 taler, diğer misyoner örgütleri ve Fliedner'in arkadaşlarından da yüklü miktarda bağış gelmişti. Gelen fazla parayı değerlendirmek isteyen misyoner örgütü ileride kız okulu yapmak üzere 1857 yılında 3.500 kuruşa şehir surlarının dışında bulunan ve Hıristiyanlar tarafından Godfrey Tepesi olarak adlandırılan arsayı satın aldı. Lenker, (1894, s. 609); Hanselmann, (1971, s. 69).

getirdiğinin anlatıldığı bölümünde Hz. İsa'nın kızı, s. *Kız, hadi kalk!* derken Aramice sarf ettiği sözlerin karşılığıdır (Kildani, 2010, s. 566).

Okulun inşası için Osmanlı Devleti'nden gerekli izinler alınmak suretiyle yapımına başlanan bina, iki yılda tamamlanarak 27 Ocak 1868'de eğitim faaliyetine başladı (Lenker, 1894, s. 610). 9000 talere mal olan okul binası projesinin çizimi ve inşaat çalışmalarının yürütülmesi, CMS misyoneri mimar-müfettiş Schicks tarafından yapılmıştır (Lenker, 1894, s. 610; Talitha Kumi, (TK), 2021 28 Ekim).⁸ 1879-1880 yılları arasında arsa alımlarıyla genişletilen okul arazisinin çevresi tamamen duvarla örülmüştür. İlerleyen yıllarda da arsaya yeni binalar inşa edilecektir (Lenker, 1894, s. 612).⁹

Açıldığı yıl Talitha Kumi Kız Okulu'nda 14 Müslüman 75 Hıristiyan olmak üzere toplam 89 kız öğrenci bulunuyordu (Kaminsky, 2006, s. 197; Kildani, 2010, s. 557; Richter, 1910, s. 268).¹⁰ Öğretmen olarak yedi kadın diyakonezin görev yaptığı kurumda, 1870 yılında ders gören kızların sayısı 110 (Richter, 2010, s. 268; Sinno, 1982, s. 91; Htt3), 1887'de 114 (Bancroft, 1890, s. 75), 1898'de 140 (Hanselmann, 1971, s. 111), 1903'te 120 (Golder, 1903, s. 71), 1905 yılında ise 200'dür. 1905 yılı verilerine göre kurumda yedi kadın öğretmen, 6 hademe görev yapmaktadır.¹¹ Kuruluşundan 1910 yılına kadar okulda eğitim görmüş olup mezhepleri tespit edilebilen 523 kız öğrenciden 306'sı Ortodoks, 92'si Protestan, 19'u Yahudi, 13'ü Ermeni, 8'i Kıpti, 3'ü Habeşistanlı ve 55'i Müslümandır.

1897 yılından itibaren, Ermeni isyanları sırasında yetim kalan Ermeni kızlarının da kabul edilmeye başlanması ile okuldaki öğrenci sayısı 140'a çıkmıştır.¹² Artan öğrenci sayısına

⁸ Okul, günümüzde de Filistin'e bağlı Beyt-i Jala adlı yerleşim yeri yakınlarında, aynı isimle eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Kaminsky, (2006, s. 197).

⁹ Yeni arsa alımları ve yeni binaların inşa edilmesiyle birlikte okul ve müstemilatının ödemesi gereken vergilerin de artması üzerine, 1880 yılında Almanya Sefareti, Hariciye Nezareti'ne bir istidaname göndererek; Kurumun bütün birikmiş vergi borçlarının affedilmesi suretiyle alım satım harcı ödemeksizin Kudüs Alman Konsolosluğu namına satış işlemlerinin yapılmasını talep etmiştir. Bu istek Baş Vekâlet Dairesi'nden Kudüs Mutasarrıflığı'na yollanan yazı ile reddedilmiştir (BOA, Şura-yı Devlet Dahiliye Evrakı. [ŞD. DH], 2441/26).

¹⁰ Lenker okulda bulunan öğrencilerden 16 tanesinin Müslüman olduğunu belirtmektedir. Lenker, (1894, s. 610).

¹¹ Muallimelerden beşi Alman, ikisi Osmanlı; hizmetlilerden ise dördü Alman, diğer ikisi Osmanlı Devleti vatandaşıdır. Öğrencilerin de büyük bir kısmı Osmanlı vatandaşı olup, bir kısmı Rum Ortodoks, diğer kısmı genel olarak Protestandır. Öğrenciler arasında Müslüman bulunmamaktadır (BOA, Maarif Nezareti Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiyye Müfettişliği [MF. MGM], 7/17, lef 2; BOA, MF. MGM, 7/24, lef 11).

¹² Okulun 1898 yılına ait raporlarına göre; okulda 20 tane Ermeni öğrenci bulunuyordu. 1898 yılının Ocak ayında 50'si Maraş'tan, 32'si ise İstanbul'dan olmak üzere 82 Ermeni yetim Kudüs ve Beyrut'taki Alman yetimhanelerine dağıtılmıştı. Bu tarihte bölgede bulunan diğer Alman yetimhaneleri tarafından kabul edilen Ermeni çocukların sayısına bakıldığında yaklaşık 20 Ermeni çocuğunun açıkta kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tarihte Talitha Kumi'de bulunan bu 20 Ermeni yetimin 1898 yılında

paralel olarak oluşan ihtiyaç üzerine kuruma 2 tane daha öğretmen alınınca kurumdaki öğretmen sayısı da dokuza çıktı.

1900 yılında kuruluşundan itibaren okuldan mezun olan öğrenci sayısı 1000 civarındaydı (Http3). Bu öğrencilerden 40 tanesi eğitim aldıktan sonra Filistin ve Suriye’de bulunan ve Arap kız öğrenciler için açılmış olan misyoner okullarında öğretmen olarak istihdam edildiler. 12’si Kudüs, İskenderiye, İstanbul, Beyrut ve Almanya’daki Kaiserswerther hastanelerinde diyakonez olarak görev aldı. Bir kısmı Avrupalı ailelerin yanında hizmetçi olarak çalışıyordu (Lenker, 1894, s. 612).

Eğitim Öğretim Programı; Talitha Kumi’deki eğitim süresi başlangıçta 3 yıldır. Daha sonra 4 yıla çıkarıldı. Okul faaliyete geçtiğinde öğretilen yabancı diller İngilizce, Arapça ve Almanca iken İspanyol Yahudilerin kızları da Talitha Kumi’de eğitim almaya başlayınca İspanyolca dersleri de verilmeye başlandı. Alt sınıflarda Arapça, üst sınıflarda ise Almanca yoğunlukta. Müfredat üç bölümden oluşuyordu: Birinci bölümde; diller, coğrafya ve fen bilimi dersleri, ikinci bölümde; el işi dersleri, üçüncü bölümde ise küçük kızların, daha büyük kızların gözetimi altında ve bir rahibenin kontrolü altında pratik ev işleri dersleri yer alıyordu (Lenker, 1894, s. 612; Sinno, 1982, s. 91). Bu üç bölüm gruplandırmasıyla Kaiserswerther’in ana hedefi eğitilmiş Arap ev hanımları yetiştirmeyi amaçlamaktaydı. Bunun yanı sıra çocukları koyu bir Protestan yetiştirmek amacıyla da sonradan müfredata Alman cemaati papazının gözetimi altında verilen din dersi de eklenmiştir (Sinno, 1982, ss. 92-93). Derste İncil Tarihi öğretilmekte ve daha sonra İncil okuma çalışmaları yaptırılmaktaydı. İncil Tarihi öğrencilere alt sınıflarda Arapça, üst sınıflarda Almanca anlatılmaktaydı. Özellikle alt sınıflarda sık sık İncil’den hikâyeler anlatılarak öğrencilerin temelden Hıristiyan inancını iyice benimsemeleri sağlanmaya çalışılmaktaydı (Hanselmann, 1971, s. 74).

Yüzyıl dönümünde Talitha Kumi bünyesinde; bir ilkokul,¹³ Anaokulu, Arap Diyakonez Okulu, yerli hizmetli yetiştirmek için açılan seminer olmak üzere farklı okul türleri barındırıyordu (Lückhoff, 1998, s. 109).

Anadolu’dan gönderilen 82 çocuktan 20’si olduğu tahmin edilmektedir. Maraş ve İstanbul’dan gönderilen 82 Ermeni Yetim hakkında bkz. (BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu’nun Muamelat Kısmı [DH. TMİK. M], 26/18).

Anadolu’dan daha fazla Ermeni yetim kabul etmeyen Talitha Kumi, daha çok Filistin ve Suriye bölgesinden içerisinde Müslümanların da bulunduğu farklı millet ve dinden yetim kızları bünyesine almaktaydı. Hanselmann, (1971, s. 111).

¹³ Osmanlı Devleti Maarif kayıtlarına göre 1904 yılında sadece iptidai kısmında 92 öğrenci bulunuyor, bölümde 3 öğretmen ve bir memur görev yapıyordu (BOA, Maarif Nezareti Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiyye Müfettişliği MF. MGM. 7/17, lef 2).

2.2.1. Anaokulu Açılması

Kaiserswerther Misyoner Örgütü'nün üst düzey yöneticilerden Papaz Zoellner 1900 yılında Filistin seyahatinde, bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinin daha zinde yürütülebilmesi için Talitha Kumi'deki okul türlerinin artırılması, mevcut olanların da genişletilmesi gerektiğini gözlemlemişti.¹⁴ Bu minvalde Zoellner'in 1902 yılında Talitha Kumi'ye bağlı olarak faaliyet gösterecek olan bir anaokulunun açılmasını sağladı. Temel hedef; Talitha Kumi'de, eğitim almış ve Protestan Mezhebinin öğretileri ile yetiştirilmiş annelerin çocuklarını da küçük yaştan itibaren anaokuluna alarak verilecek eğitimlerle daha koyu bir Protestan olarak yetiştirmektir (Hanselmann, 1971, s. 111). Bunun haricinde okulda Alman ve Arap kız çocukları bir üst sınıflara hazırlanacaktı. Son olarak Talitha Kumi'de açılması düşünülen anaokulu, öğretmen seminerinden yetişen öğretmenlere pratik yapabilecekleri bir ortam da sağlayacaktı. 1902 yılında Talitha Kumi'nin binasının bir köşesinde faaliyetlerine başlayan ve gündüzlü olan anaokulu için bir yıl sonra ayrı bir bina inşa edildi (Http3).

2.2.2. Öğretmen Okulu Açılması

Kudüs'te çeşitli Hıristiyan mezhepleri tarafından kurulmuş olan anaokulları bulunmakla birlikte bu okullarda eğitim verebilecek nitelikli öğretmen bulmak çok zordu. Özellikle Katolik ve Ortodoks okullarında bu sıkıntı daha fazla yaşanıyordu. Kaiserswerther'de nitelikli öğretmen olmasına rağmen mevcut yedi diyakonez, Talitha Kumi'nin yetimhane ve anaokulunda artan sınıf ve öğrenci sayıları karşısında ihtiyacı karşılamada yetersiz kalıyorlardı (Kaminsky, 2005, s. 365; Kaminsky, 2006, s. 203). Bunun üzerine 1902 yılında Talitha Kumi bünyesinde anaokullarında görev yapacak öğretmen yetiştirmek için bir öğretmen okulu açıldı. Ancak yer sıkıntısı sebebiyle ilk yıl faaliyete geçemedi. 1903 yılında Talitha Kumi bünyesinde faaliyet göstermekte olan gündüzlü okul için ayrı bina inşa edilince bu şubeden boşalan odalarda anaokulu öğretmeni yetiştirmek için eğitim faaliyetlerine başlanabildi. Diyakonezler tarafından Talitha Kumi çıkışlı en iyi kız öğrencilerden üçü ilkokul diğer üçü de anaokulu öğretmeni olmak için altı kız öğrenci seçilerek öğrencilere teorik ve pratik eğitim verildi. Mezuniyetlerinin hemen ardından Talitha Kumi'nin anaokulu ve gündüzlü okulunda öğretmen olarak göreve başladılar. Okulda, aynı yöntemle seçilmek suretiyle, her yıl yaklaşık bu sayıda öğretmen yetiştirilmeye devam edildi. Mezun olanlar Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde bulunan Kaiserswerther kurumları ile diğer misyoner örgütlerinin okullarına gönderildi (Hanselmann, 1971, s. 112).

¹⁴ Bu konuda Kudüs Birliği başkanına yazdığı mektubunda Zoellner, "Talitha Kumi'nin şu anki eğitiminin bir üst ve bir alt okullarının açılmasının gerekliliğini inkâr edemeyiz. Tanrı'nın isteğiyle bu sene Paskalya'ya kadar bir anaokulu açarak alt okulu açmış olacağız. Üst okul olarak dahi anaokuluna bakıcı ve öğretmen yetiştirmek için bir de öğretmen okulu açacağız." Demekteydi. Hanselmann, (1971, s. 111).

Ruhsatsız olarak açılmış olan okul; Kapütülasyonların kaldırılmasının ardından, yabancı devletler ve onların Osmanlı Devleti'ndeki kurumları ile olan ilişkilerde takip edilecek usullerle ilgili hazırlanan yeni talimatnamede: “1 Ekim 1914'te fiilen mevcut olup fermarı olmayan kurumlardan manastır ve papaz ikametgâhlarından başkasının mevcudiyeti tanınacaktır.” ifadesi uyarınca Mayıs 1915'te ruhsata bağlandı (BOA, Şura-yı Devlet Evrakı [SD], 231/13, lef 3). Okul 1917'de Kudüs'ün İngilizler tarafından işgalinin ardından İngilizler tarafından kapatıldı (Hanselmann, 1971, s. 112).

2.2.3. Arap Diyakonez Okulunun Kurulması

Doğu ile Batı kültürünün birbirinden farklı olması ve dil probleminden dolayı Avrupa'da yetiştirilip Filistin Bölgesine gönderilen diyakonezler yerli halkla iletişim sorunları yaşamaktaydılar.¹⁵ Diğer yandan 19. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa'da eğitilmiş ve çalışmak isteyen kadınlar için iş imkânlarının artması ile birlikte Kaiserswerther diyakonez adayı da bulmakta zorlanmaya başlamıştı. Özellikle sosyal statüsü yüksek eğitilmiş kadınlar mutlak itaat ve büyük özveri isteyen diyakonezliği yapmak istemiyorlardı. Talitha Kumi yönetimi çözüm olarak halkın duygu ve düşüncelerini anlayarak onlara hitap edebilecek, onların dilinden konuşacak yerli halk arasından diyakonez yetiştirmeye karar verdi. Talitha Kumi'de eğitim almış zeki Arap çocukları diyakonezler tarafından seçilerek eğitimden geçirilecek ve bölgedeki Kaiserswerther kurumlarında görev alacaklardı (Kaminsky, 2006, ss. 195-196, 206). Bu amaçla 1905 yılında Arap Diyakonez Okulu açılarak, Talitha Kumi eğitim kurumlarının son evresi de inşa edilmiş oldu. Seçilenler bir yıl boyunca başta dinî eğitim olmak üzere, akademik eğitim ve sağlık alanlarında sıkı bir eğitimden geçirildiler. Bir yıllık teorik eğitim derslerinde başarılı olanlar üst aşamaya geçerek deneme amaçlı bir yıl süreyle pratik eğitime tabi tutuldular. 2 yıl verilen sıkı eğitimi başarıyla tamamlayan Arap kızları diyakonez olarak Kaiserswerther'in Filistin bölgesindeki kurumlarında görevlendirildiler.¹⁶

2.2.4. Dünya Savaşı'nda Talitha Kumi'nin Durumu

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte müttefikimiz Almanya ve Avusturya ile birlikte savaşta tarafsızlığını ilan eden Amerika dışında bütün devletlerin misyoner örgütlerine ait

¹⁵ Fliedner *Reisen in das Heilige Land, Nach Smyrna, Beirut Constantinople, Alexandrien und Cairo. in den Jahren 1851.1856 und 1857* adlı kitabında öncelikle Yunanlılardan oluşan yerli bir Protestan misyoner oluşumu kurmayı hedeflediğini belirtmişse de, Filistin'de faaliyet göstermeye başladığı andan itibaren Kaiserswerther'e en şiddetli muhalefetlerden birisi Yunanlılardan geldiği için kısa bir süre sonra bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Fliedner'in ikinci umudu olan Ermeniler daha ılımlı davranmış ve aralarından küçük bir kesim Kaiserswerther misyoneri olarak faaliyet göstermişlerdir. Kaminsky, (2006, ss. 195-196).

¹⁶ Kendilerine yüklenen misyonu başarıyla yürüten yerli diyakonezler halkla Avrupalı misyonerler arasında kültürlerarası arabuluculuk yaparak Osmanlı Devleti'ndeki Kaiserswerther kurumlarının başarılı olmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kaminsky, (2006, s. 208).

kurumlarına el konularak çalışmaları sonlandırıldı, misyoner çalışanları da yurt dışına çıkarıldı. Geniş bir faaliyet alanı elde eden Talitha Kumi 1917 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdü. 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs'ü işgal eden İngilizler Talitha Kumi'ye el koydular (Hanselmann, 1971, s. 113). Bir süre buldukları bölgede ikamet ettirilen misyonerler 1918 yılının Ağustos ayında Almanların tutulduğu Mısır'daki *Halvan* esir kampına gönderdiler (Http3). El konulan Talitha Kumi, İngilizler tarafından açılmış olan *Kızlar İçin Yüksek Okul* adlı kuruma devredildi (Foerster, 1991, s. 138). 1917-1925 yılları arasında bu okul tarafından kullanılan Talitha Kumi 1925 yılında Kaiserswerther'e iade edildi (Http3). Okul, günümüzde Filistin'e bağlı Beyt-i Jala adlı yerleşim yeri yakınlarında, aynı isimle eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir (Kaminsky, 2006, s. 197).

2.3. Misyonerlik Faaliyetleri

Filistin bölgesinde velilerin kız çocuklarını okutmaya istekli olmamaları sebebiyle Diyakonezler başlangıçta okula öğrenci bulmakta zorlanmışlardır. Kaiserswerther 1851 yılında Kudüs'te kızlar için bir okul açtığında şehirde sadece iki kız okulu bulunuyordu (Eisler, 2006, s. 263). Kaiserswerther'in ilk mezunlarını vermesiyle beraber öğrencilerin; bazılarının gerekli üst eğitimlerini tamamlayıp diyakonez olarak görev almaları, değişik Protestan misyoner örgütlerinde öğretmen olarak çalışmaya başlamaları, bir kısmının gönüllü olarak misyonerlik faaliyeti yürütmesi, bir kısmının okulda aldığı eğitim sayesinde el ve ev işlerini bilen hizmetçi olması, büyük çoğunluğunun ev hanımı olmalarına rağmen eğitilmiş bireyler olmaları, Kudüs'te kadının toplumdaki varlığının daha çok hissedilmesine sebep oldu. Bu sonuçlar Filistin halkının kız çocuklarının okutulması noktasında fikirlerinin değişmesini sağlarken, misyoner örgütlerine de kız okulları açmaları için ilham kaynağı oldu (Kaminsky, 2006, s. 203). Ortodoks Kilisesi 1862 yılında bir, Ermeni Kilisesi 1865'ten 1878'e kadar 4; CMS 1870 yılında bir tane kız okulu açtı (Sinno, 1982, s. 94).

Kudüs Birliği misyoner örgütüne ait *Şark Dünyasından Güncel Haberler* adıyla yayınlanan dergisinin 1878 yılına ait sayısında, "Kaiserswerther misyonerleri senelerce yerli halkı, eğitimin ve çalışmanın kadınlar için bir namussuzluk olmadığına, aksine iyi bir eş ve anne olma rolünde önemli bir adım olduğuna ikna etmek için uğraşmışlar ve bu hedefe Müslüman kızları da dâhil etmişlerdir." denilmektedir.

Kaiserswerther diyakonezlerinin eğitim ve öğretimdeki temel amaçları, yerli¹⁷ kızlara iyi bir Hıristiyanlık eğitimi ile ev ve el işi dersleri vererek onların toplum hayatında aktif bir şekilde rol almalarını ve dindar bir Protestan olmalarını sağlamaktı (Sinno, 1982, s. 94). Belirlenen hedeflere ulaşmak, istenilen nitelikte birey yetiştirmek için uzun zamana ihtiyaç duyulması

¹⁷ Yerli halk kelimesi sadece Müslüman olarak algılanmamalıdır. Müslümanlar dışında Marunîler, Dürzîler, Rumlar, Ermeniler, Kiptiler ve Süryaniler de yüzyıllardan beri bölgede yaşayan insanlardı. Bunun yanı sıra Arap deyince de sadece Müslüman anlaşılmalıdır. Filistin'de yaşayan Arap arasında Protestan, Katolik ve Ortodoks mezheplerine mensup pek çok kişi mevcuttu.

sebebiyle Talitha Kumi bünyesinde anaokulundan meslek eğitimine kadar farklı okul türleri açmak suretiyle öğrencileri uzun süre okulda tutmayı amaçlamıştır. Bunun yanı sıra Müslüman ve Hıristiyanlığın farklı mezheplerinden gündüzlü eğitime devam eden çocuklar, aileleri ve toplumla samimi bağlar içerisinde oldukları sürece çevreden etkilendikleri için istenilen düzeyde samimi bir Protestan olmuyorlardı. Bu nedenle Talitha Kumi öğrencileri daha fazla kontrol altında tutmak için yatılı eğitime ağırlık verdi.

Yatılı okul uygulaması ile hedeflediği üzere öğrenciler hem koyu bir Protestan hem de ev ve el işlerinde daha nitelikli bireyler olarak mezun oldular. Ancak uzun süre farklı bir kültürün eğitimini alan ve doğduğu toplumdaki uzak kalan çocukların topluma yabancılaştıkları görülmüştür (Hanselmann, 1971, s. 72). Özellikle, kızlar tatillerde ve bayram günlerinde ailelerinin yanına gittiğinde gergin durumlar meydana geliyor, bu gerginlik bazen velilerin kızları okuldan almalarına sebep oluyordu. Bu yüzden Talitha Kumi tatil ve bayram günü ziyaretlerini oldukça kısaltmaya ve Prusya Konsolosluğu'nda velilere bu hedefe uygun bir sözleşme imzalatılarak kızları ailelerinin yanında daha kısa okulda daha uzun süre tutmaya çalışmışlardır. Bu uygulama okul ile aileler arasında gerginlik yaşanmasına neden oldu. Talitha Kumi'ye göre kızlar 12 yaşına kadar almaları gereken eğitimi alamıyorlardı. Bu yüzden 16 yaşına kadar okula devam etmeliydiler. Şüphesiz ki buradaki temel hedef akademik ya da ev ve el işi eğitimlerinden ziyade Protestanlık eğitimiydi. Bunun temel kanıtı da Hıristiyan olsun Müslüman olsun okula devam eden bütün çocukların Hıristiyan din dersine katılmak zorunda olmalarıydı. Velileri rahatsız eden temel faktör de zaten bu durumdu. Zira uzun yıllar Hıristiyan-Protestan esasları üzerine eğitim gören bir çocuğun Müslüman kalması beklenemezdi. Bu durumun önüne geçmek amacıyla veliler, okuma yazma, el ve ev işi eğitimi görmeleri için gönderdikleri çocuklarına, okulda ağırlıklı olarak Protestan eğitimi verildiğini ve çocuklarının mevcut olan dinlerini veya mezheplerini değiştirmeye zorlandığını belirterek Talitha Kumi'nin bu uygulamasını Osmanlı makamlarına şikâyet ettiler.

Osmanlı Devleti'nin uyarılarına rağmen Talitha Kumi Protestanlık mezhebi ağırlıklı eğitim vermeye devam etmiştir. Okula devam eden Protestan harici öğrencilerin çoğunluğunun Ortodoks mezhebine mensup olmaları doğal olarak Talitha Kumi'ye en büyük tepkinin Ortodoks Kilisesi'nden gelmesine neden oldu. Kilise, Ortodoks kızların Talitha Kumi'ye devam etmelerini engellemek amacıyla harekete geçti (Sinno, 1982, s. 96). *Şark Dünyasından En Güncel Haberler'*de çıkan yazıda konu ile ilgili olarak:

“1869 yılında Ortodoks bir kız öğrenci velilerinin onayıyla Protestan Kilisesine katılmıştı. Bu olay diğer Ortodoks ailelerden ziyade Ortodoks kilisesi ile Protestan Kilisesi'nin karşı karşıya gelmesine sebep oldu. Kızı okuldan almak için açtıkları davada Ortodokslar; patrikleri ve Osmanlı yerel yönetimi tarafından desteklenirken kadın diyakozlar kendilerini savunmakta aciz kaldılar; çünkü

Kudüs'teki Alman Konsolosluğu,¹⁸ alakalı kızın Osmanlı vatandaşı olmasından dolayı olaya müdahale edilmemesi gerektiği düşüncesindeydi. Mahkemenin ardından kız Talitha Kumi'den geri alındı. Alman cemaatinin papazı Hermann Weser, bunun üzerine Alman Konsolosu Karl von Alten'i ziyaret ederek onu Protestan misyonerlerin haklarını yeterli derecede savunamamakla suçladı" denilmektedir.

Bu yaşananlar Talitha Kumi'nin faaliyet politikasını tekrar gözden geçirmesine sebep oldu. Protestan eğitimlerine ve misyonerlik faaliyetlerine devam etmekle birlikte özellikle Müslüman çocuklardan ailesi olanlar ile öksüz olanlar arasında farklı uygulamalara gittiler. Ailesi olan çocukların evlerini ziyaret bahanesi ile aileleriyle bağ kurup halk arasında misyonerlik yapabilmek adına yatılı okumaya teşvik etme ısrarından vazgeçtiler (Sinno, 1982, s. 97). Zaten bir Müslüman kızın İslamiyet'ten döndürülmesi Osmanlı Makamları ve Müslüman halk arasında büyük tepkilere neden oluşturabileceği gibi Kaiserswerther'in de bölgede barınmasını zorlaştırabilirdi.¹⁹ Nasıl olsa Protestan eğitimi alan Müslüman kızların ilk nesli Protestanlığa sempati ile yaklaşacak bunların çocukları ve torunları Protestanlığı kabul edeceklerdi (Kaminsky, 2006, ss. 199, 203).

Müslüman öksüz kızların koyu bir Protestan yetişmeleri için ise eğitimlerine eskisi gibi aynı şekilde devam edilmiştir.²⁰ Örneğin Ramazan ayında faydasız denilerek oruç tutmalarına izin verilmiyordu. Ya da "Muhammed'e dua etmek günahtır" denilerek Hz. İsa'ya dua etmeleri isteniyordu. Bu sayede bazı Müslüman kızların irtidat ederek Protestanlığa geçmeleri üzerine tekrar Müslümanlığa geri dönmelerini engellemek mürted olayının duyulduğu taktirde gerek kurumun gerekse kızların Osmanlı makamlarıyla yaşayacakları sıkıntıların önüne geçmek amacıyla mürted kızları Avrupalı ailelerin yanına hizmetçi olarak verme veya öğretmen olarak yönetimleri altında bulunan Ortadoğu'daki derneklere göndermek suretiyle bölge dışına çıkarmışlardı (Sinno, 1982, s. 97).

Kuruluşundan 1910 yılına kadar Talitha Kumi'ye devam eden öğrencilerin mensubu oldukları dinlere göre istatistikleri incelendiğinde Müslüman öğrencilerin toplam öğrenci oranına göre yüzde on civarında olduğunu görülmektedir (Kaminsky, 2006, s. 199).²¹ Bu

¹⁸ Prusya 1867 yılından itibaren resmen Kuzey Almanya Konfederasyonu temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Bkz., (BOA, İrade Hariciye [İ.HR.], 229/13468; (BOA, İrade Hariciye [İ.HR.], 229/13478).

¹⁹ 1903 yılında papaz Pflanz kitabında Müslümanların Hıristiyanlığa döndürülmesi çabalarının kesinlikle yasak olduğunu vurgulayarak, "Böyle bir girişimde bulunmak hem dönecek olan Müslümanın hem de bizim hayatlarımız için büyük bir tehlikedir." demektedir. Kaminsky, (2006, s. 201).

²⁰ 1887 yılına kadar olan süreçte Kudüs ve Beyrut'taki yetimhanelerde yetiştirilen öğrencilerden 12'si hemşire, 40'ı öğretmen olmak üzere toplam 52'sinin diyakonez, bir kısmının da vaiz olarak faaliyet göstermeleri yetimhanelerdeki misyonerlik faaliyetlerinin ne kadar etkili olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bancroft, (1890, s. 76).

²¹ Müslüman öğrencilerin gayrimüslim okullarına devamının yasaklanması konusunda bkz. (BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi. [DH. MKT], 2302/99; (BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. [DH. MKT],

durumun temel sebebi Müslüman öğrencilerin gayrimüslim okullara gitmesinin yasak olmasıydı (Kaminsky, 2006, s. 201). Ancak kız çocuklarını okula göndermek isteyen aileler Osmanlı Devleti'nin açtığı alternatif okul olmaması sebebiyle yasağa uymayıp verilecek cezaya razı olarak çocuklarını misyoner okullarına göndermekteydiler.²² Bu eksikliği gidermek amacıyla 1884 yılında Kudüs'te bir kız okulu açıldı. Açılan kız okulunda eğitim verecek bayan öğretmen bulunamayınca yine Talitha Kumi çıkışlı bir öğretmen görevlendirilmek zorunda kalınmıştır. Müslüman kız okulunun açılması üzerine Osmanlı Makamlarınca aynı tarihten itibaren Müslüman kızlarının yabancı okula devam ettikleri takdirde öğrenci velilerine ceza verileceği, öğrenci alan okulun da kapatılacağı duyurulmasına rağmen Talitha Kumi 1887 yılına kadar bu yasağa direnmiş, bu tarihten itibaren yasağı resmen kabul etmiş ancak yine de yasağın getirdiği şartlara uymamıştır.

Osmanlı Makamı Talitha Kumi'nin kurulmasından itibaren okulun faaliyetlerinden rahatsızdı. Hatta 1868 yılında açılan okulun Müslüman kızlar arasında misyonerlik faaliyetleri yürüttüğü yönünde gelen şikâyetler üzerine mahkeme kararı ile bütün velilere kızlarını Talitha Kumi'den almaları emredildi. Okul da Müslüman öğrenci almaması için uyarıldı. Ancak Talitha Kumi yönetimi bu karara uymayınca 1869 yılında Osmanlı makamları tarafından kapatıldı. Alman makamları her ne kadar Talitha Kumi'yi Müslüman kız çocukları arasında misyonerlik faaliyeti yürütmemesi için defalarca uyardıysa da uyarılarına kulak asmayan ancak Alman kültürünün Filistin Bölgesinde yayılmasında başat faktör oynayan misyoner okulunun yeniden açılması için Osmanlı makamlarına baskı yapınca okul kısa süre sonra yeniden açıldı. Bu durumdan da cesaret alan diyakonezler bazı değişikliklere gitmelerine rağmen özellikle öksüz olan Müslüman kızlar arasında misyonerlik faaliyetlerini devam ettirdiler. 1879 yılında Talitha Kumi'nin misyonerlik faaliyetleri sonucu Protestanlığa geçmek isteyen Müslüman kızları vaftiz ettiği yönünde gelen şikâyetler üzerine vali tarafından inceleme yapmak üzere müfettiş görevlendirildi. Yapılan incelemede irtidat eden bir kız çocuğunun önce güvenlik için Lübnan'a gönderildiği daha sonra Hıristiyan bir isimle tekrar Filistin'e dönerek Talitha Kumi'nin okulunda görevlendirildiği, yine aynı okuldan iki Müslüman kızın daha din değiştirdiği tespit edildi.

294/13; (BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî. [DH. MKT], 309/6; (BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî. [DH. MKT], 624/42).

²² Kudüs Mutasarrıfı Tefvîk Bey, 1900 yılında Babiâli'ye yazdığı bir raporda; Kudüs'e büyük önem veren misyonerlerin burada birçok okul ve yetimhane açtıklarını, bu kurumlar sayesinde özellikle fakir olan ve yetim kalan Müslümanları gizlice Hıristiyanlığa döndürmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Çocuklarını misyoner kurumlarına gönderen velileri sert bir dille uyararak para cezası verdiklerini de ifade eden Tefvîk Bey, ancak para cezası vermekten daha ileri bir yaptırım uygulayamadıkları için bazı ailelerin çocuklarını bu kurumlara göndermeye devam etmekte ısrar ettiklerini vurgulamaktadır. Çözüm olarak ise; Müslümanların misyoner kurumlarını devamını önlemek için daha sert yaptırımlar uygulanmasını sağlayacak yeni kanunlar çıkarılması, Müslümanlar çocuklar için yeni okul ve yetimhaneler açılmasını önermektedir (BOA, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilâyetler Tahrîrâtı [Y. PRK. UM], 51/2).

2.3.1. Mezunlar Arasında Faaliyetlerin Sürdürülmesi

Talitha Kumi mezun öğrencilerle arasındaki bağlantıyı; görevlendirilen iki diyakonez ile ev ziyaretleri yaparak, dikiş kursları açarak, kız dernekleri kurarak ve yılbaşı eğlencelerine davet ederek canlı tutmaya çalışıyorlardı. Ancak mezun sayısının artması ile birlikte öğrencilerden çoğunu sadece yılda bir kez ziyaret etmek mümkün olabiliyordu. Bu ziyaret de doğal olarak verimli olmuyordu. Diyakonezler bu sebeple mezun öğrenciler arasında çalışmalarının bir anlam ifade etmediğini düşünüyorlardı.

Kudüs'teki Alman topluluğunun papazı Carl Schlicht, konu ile ilgili olarak 1888 yılında Kudüs Birliği'ne gönderdiği mektubunda, Talitha Kumi'nin eğitim anlamındaki faaliyetlerinin fevkalade olduğunu ancak halk arasında misyonerlik faaliyetlerinin yetersiz, mezun öğrencilerle bağın da çok zayıf olduğunu belirtmektedir (Sinno, 1982, ss. 100-101). Çözüm olarak ise Kudüs içerisinde gezici bir vaiz görevlendirilmesinin, vaizin sadece bu işle meşgul olmasının uygun olacağını ifade etmektedir. Yine Schlicht, halk ve mezun öğrenci ziyaretlerinin yanı sıra belli zamanlarda belirli mekânlarda İncil sohbetleri düzenlemesi gerektiği düşüncesindeydi (Kaminsky, 2006, s. 203). Bu alanda görevlendirilecek diyakonezin giderlerinin karşılanmasını Kudüs Birliği'nin üzerine alması üzerine sadece evleri ziyaret için bir diyakonez işe alınmıştır.

Talitha Kumi'nin mezunlarla bağlarını sıkı tutabilmek için başvurduğu yöntemlerden birisi de okuldan mezun olan yetim kızları, Schneller Yetimhanesi'nden yetişen öğrencilerle evlendirmektir. Böylece hem Protestanlık öğretileri korunuyor hem de misyoner faaliyetlerinde kendilerine yardım edecek aileler oluşturuluyordu.

Mezunlar ile bağları canlı tutabilmek adına yapılan faaliyetlerin bir diğeri de 1900'lü yılların başında Filistin'in değişik yerlerinde -Ramallah, Ramla, Lod (Lydda),²³ Yafa ve Kudüs- yıllık 4.354 markla desteklenen Genç Kızlar Derneği'ni (Jung Frauen Verein) kurmak olmuştur. Derneğin 1912 yılında düzenlediği Kudüs'teki yılbaşı eğlencesine 700 kişinin katılması faal olduğuna dolayısıyla çalışmalarında başarılı olduğuna işaret etmektedir (Sinno, 1982, s. 102).

2.4. Talitha Kumi'nin Malî Yapısı

Kaiserswerther misyoner örgütünün gelirlerinin büyük kısmını Prusya Hükümeti, Prusya kralı veya kraliçesinin şahsi hesapları, kadınları koruma dernekleri, kiliseler ve misyoner örgütlerinden gelen bağışlar oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra Filistin Bölgesi'nde faaliyet gösteren daha çok Alman menşeilî misyoner örgütlerine maddi yardımda bulunmak üzere 1853 yılında kurulmuş olan Kudüs Derneği, kuruluşundan itibaren Filistin'de bulunan diğer Alman Protestan örgütlerine olduğu gibi Talitha Kumi'ye de maddi destek sağlamaktaydı. Dernek tarafından verilen yıllık 70 taler Talitha Kumi'nin yıllık giderlerine oranla çok düşük

²³ Telaviv'in 15 kilometre güneydoğusunda bulunan Arap-Yahudi şehri.

bir rakamdı. Yıllar içinde bu rakam artış gösterse de ilk on yılın sonunda bütün destek sadece toplam 1500 talere ulaşmıştı. Sonraki yıllarda Kudüs Derneği'nin gelirlerinde artış olması ve kurumun bölgedeki en gözde okullardan biri haline gelmesi ile birlikte Dernek Talitha Kumi'ye 1878 yılından I. Dünya Savaşı'na kadar düzenli olarak yıllık 1.600 mark yardımda bulunmuştur. Ayrıca Kudüs Derneği her Noel'de kadın derneklerinin bağışladıkları elbiseleri Talitha Kumi'de okuyan çocuklara ve çalışanlarına dağıtmaktaydı (Foerster, 1991, s. 116).

Talitha Kumi bağışlara bağlı kalmadan faaliyetlerini sürdürmek amacıyla yönetim 1885 yılından itibaren velilerden yıllık 20 mark talep etti. Böylece okul giderlerinin bir kısmı buradan gelen paralar sayesinde karşılanabilecekti. Ancak birçoğu yoksul ailelerden gelen kızların velileri bu parayı ödeyemedikleri için uygulamadan kısa bir süre sonra vazgeçildi (Sinno, 1982, s. 105; Lenker, 1894, s. 609).

Sonuç

Almanya'nın Düsseldorf'a bağlı Kaiserswerther kasabasında, Theodor Fliedner tarafından 1836 yılında kurulan Kiserswerther Diyakonez Enstitüsü, iş, eğitim ve sağlık alanlarının tamamında faaliyet gösterecek bayanlar yetiştiren bir konseptte sahip olması itibarı ile dünyada bir ilkti. Bu özelliği Kaiserswerther'i kısa zamanda dünyanın en tanınan misyoner örgütlerinden biri yapmıştır. Kurulduktan sonraki ilk yıllık raporunda amaçlarının; yardıma muhtaç olan kişilerin, hastalar, yoksullar, çocuklar, tutuklular ve hapse girmiş çıkmış insanların yüreğine Hıristiyanlık sevgisini aşlamak, onları bu doğrultuda eğitmek olduğunu belirtmiştir. Diyakonezlerin bu sosyal çalışması her şeyden önce Almanya'daki Protestan topluluğu için *iç misyon* olarak düşünülmüştür. Fakat zamanla misyon kapsamını genişleten Kaiserswerther aynı düşüncelerle Protestanlığı yurtdışında yayma faaliyetlerine de girişmiştir. Bu amaçla 1851 yılında Osmanlı Devleti'ne gelen Kaiserswerther'in Müslümanlar arasındaki ilk misyonerlik deneyimi de Kudüs ve çevresi olacaktır.

Kudüs'te iki katlı küçük bir evde misyonerlik faaliyetlerine başlamış olan Kaiserswerther kısa bir süre içerisinde kurumlarını geliştirerek kız okulunun yanı sıra hastane, yetimhane gibi toplam 15 kurum kurmak suretiyle beklentileri fazlasıyla yerine getirmiştir.

Özellikle Talitha Kumi kız okulu, kız çocuklarının eğitim görebilecekleri bir okul olmayan dönemin Kudüs'ünde anaokulundan öğretmen yetiştirme seminerine kadar beş farklı okul türü açarak önemli bir boşluğu doldurması sebebiyle halk tarafından itibar görmüştür. Okuldan mezun olan öğrencilerin bazılarının değişik Protestan misyoner örgütlerinde eğitimci ve sağlıkçı sıfatıyla görev almaları, bir kısmının İncil'i yaymak için gönüllü olarak faaliyet göstermesi, bir kısmının hizmetçi olması, çoğunun da Protestan eğitimi görmüş kadınlar olarak sosyal hayatta etkili olmaları, kadınlara verilen eğitime dikkat çekilmesini sağladı. Eğitim sonucunda kadınlar sosyal hayatı anlayan, bilgili, aldıkları ev ve el işleri sayesinde yetenekli en nihayetinde özgüven edinmiş bireyle haline geldiler. Bu Arap

kadınlarının toplum hayatında daha aktif olarak rol almaları dolayısıyla Kudüs'te kadının toplumdaki varlığının daha çok hissedilmesine sebep oldu.

Özellikle Ortadoğu'da kadın misyoner bulmakta zorlanıldığı dönemde Talitha Kumi'nin el ve ev işleri alanlarında eğitim almış, eğitimci ve vaiz kadınlar yetiştirmesi, misyoner örgütleri açısından büyük bir boşluğun doldurulması anlamına geliyordu. Zira misyonerler Müslümanlar başta olmak üzere pagan ve diğer Hıristiyan mezhepleri arasında yürütülen çalışmalarda en önemli hedef grubu teşkil eden kadınlarla bir türlü irtibata geçemiyorlardı. Hâlbuki kadınlar bireyleri yetiştiren unsur oldukları için misyonerler tarafından bir toplumu Hıristiyanlığa açan anahtar olarak görülüyorlardı.

Osmanlı Devleti açısından da Talitha Kumi'nin varlığı, kız çocuklarının devam edeceği bir okul olması açısından olumlu, ancak din ve mezhep ayrımı yapmadan her öğrencinin devam zorunluluğu olan Protestan öğretileri üzerine verilen dinî eğitim açısından sakıncalı bulunmuştur. Osmanlı makamlarının yanı sıra Protestan olmayan bütün veliler de bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır.

Okul, I. Dünya Savaşı'nda bölgenin İngilizlerin işgaline uğramasıyla beraber kapatılmış, personeli de Mısır'a gönderilmiştir. Sekiz yıl bir İngiliz misyoner örgütü tarafından kullanıldıktan sonra 1925 yılında Kaiserswerther misyoner örgütüne geri verilmiştir. Okul 1949 yılında buradaki faaliyetine son vererek Filistin'e bağlı Beyt-i Jala adlı yerleşim yerine taşınmış olup günümüzde aynı isimle eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî. [DH. MKT], No. 2302, Gömlek No. 99.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu'nun Muamelat Kısmı [DH. TMİK. M], No. 26, Gömlek No. 18.

İrade Hariciye [İ..HR.], No. 229, Gömlek No. 13468.

İrade Hariciye [İ..HR.], No. 229, Gömlek No. 13478.

Maarif Nezareti Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiyye Müfettişliği [MF. MGM], No. 7, Gömlek No. 17, lef 2.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî. [DH. MKT], No. 294, Gömlek No. 13.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî. [DH. MKT], No. 309, Gömlek No. 6.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî. [DH. MKT], No. 624, Gömlek No. 42.

Maarif Nezareti Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiyye Müfettişliği [MF. MGM], No. 7, Gömlek No. 24, lef 11.

Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD], No. 231, Gömlek No. 13, İef 3.

Şura-yı Devlet Dahiliye Evrakı [ŞD. DH]. No. 2441, Gömlek No, 26.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilâyetler Tahrirâtı [Y. PRK. UM], Gömlek No. 51,
Gömlek no. 2.

Araştırma ve İncelemeler

Altundağ, Ş. (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı, Mısır Meselesi. 1831-1841*, 1. Kısım, TTK Yayınları.

Bancroft, J. M. (1890). *Deaconesses in Europe and Their Lessons for America*. Hunt & Eaton CO.

Ben-Arieh, Y. (1979). *The Rediscovery Of The Holy Land in The Nineteenth Century*. Magnes Press.

Calder, J. M. (1971). *The Story of Nursing*. Methuen Educational Ltd.

Deweese, C. W. (2005). *Women Deacons and Deaconesses: 400 Years of Baptist Service*. Mercer University Press.

Eisler, E. J. (2006). Charlotte Pilz 1819-1903. Adelheid M. von Hauff (ed.), *Frauen gestalten Diakonie: 18. bis zum 20. Jahrhundert* içinde (Cilt, s. 2, ss. 251-263). W. Kohlhammer Verlag.

Fliedner, T. (1866). *The German Pastor, s. or, Sketches of the Life of Theodor Fliedner*, William Oliphant & Co.

Fliedner, T. (1867). *Life of Pastor Fliedner of Kaiserswerth*. (C. Winkworth, Çev.). Longmans, Green & Co.

Foerster, F. (1991). *Mission im Heiligen Land, s. Der Jerusalemverein zu Berlin, 1852-1945*, Gütersloher Verlagsanstalt Mohn.

Golder, C. (1903). *History of the Deaconess Movement in the Christian Church*. Jennings and Pye.

Hanselmann, S. (1971). *Deutsche evangelische Palästina-Mission. Handbuch ihrer Motive, Geschichte und Ergebnisse*. Verlag der Evangelisch-Lutherischen Mission.

Hauser, J. (2008). Das hier so furchtbar verwaorloste weibliche Geschlecht aus dem Standeheben zu Helfen<. Der emanzipatorische Auftrag Kaiserswerther Diakonissen im Osmanischen Reich (1851-1918) und seine Ambivalenzen. W. Gippert, P. Götte, E. Kleinau (Hg.). *Transkulturalität. Gender und Bildungshistorische Perspektiven* (ss. 219-23). Transcript Verlag.

- Hofman, Y. (1975). *The Administration of Syria and Palestine under Egyptian Rule (1831-1840)*, M. Ma'oz (ed.), *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, (ss. 311-333). Magnes Press.
- Http1. http://www.fliedner-kulturstiftung.De/fliedner-kulturstiftung/downloads/Internationales_Netzwerk.pdf. adresinden 20 Ekim 2021 tarihinde alındı.
- Http2. "Der Armen- und Krankenfreund" (Erschienen von 1849 bis 1939). https://fliedner-kulturstiftung.de/files/012_Bibliotekh_AUKF_1849-1939.pdf adresinden 21 Ekim 2021 tarihinde alındı.
- Http3. School&kindergarten: History. <Http://www.talithakumi.org/History-GeschichtederTalithaKumiSchule1850-1950>. Adresinden 20 Ekim 2021 tarihinde alındı.
- Kaminsky, U. (2005). *Die Innere Mission Kaiserswerths im Ausland-Von der Evangelisation zum Bemühen um Dritte Welt*. N. Fedrich, T. Jähnichen (ed), *Sozialer Protestantismus im Kaiserreich, s. Problemkonstellationen - Lösungsperspektiven – Handlungsprofile; Bochumer Forum zur Geschichte des Sozialen Protestantismus* (s. 355-386). LIT Verlag,.
- Kaminsky, U. (2006). *German "Home Mission" Abroad, s. The Orientarbeit of the Deaconess Institution Kaiserswerth in the Ottoman Empire*. H. Murre-van den Berg (ed), *New Faith in Ancient Lands, s. Western Missions in the Middle East in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries* (s. 191-209). Brill Academic Publishers. https://doi.org/10.1163/9789047411406_011
- Kildani, H. (2010). *Modern Christianity in the Holy Land, s. Development of the Structure of Churches and the Growth of Christian Institutions in Jordan and Palestine*. Author House.
- Kutluoğlu, M. H. (1998). *The Egyptian Question, 1831-1841*, Eren Yayınevi.
- Lenker, J. N. (1894). *Lutheran in All Lands, s. The Wonderful Works of God*. (Fourth Revised and Enlarged Edition). Lutherans in All Lands Company.
- Liefde, J. de. (1865). *Six Months Among the Charities of Europe*. Alexander Strahan Publisher.
- Lückhoff, M. (1998). *Anglikaner und Protestanten im Heiligen Land, s. das gemeinsame Bistum Jerusalem (184 -1886)*. Harrassowitz Verlag.
- Ma'oz, M. (1968). *Ottoman Reform in Syria and Palestine (1840-1861). The Impact of the Tanzimat on Politics and Society*, Clarendon Press.
- McDonald, L. (ed). (2004). *Florence Nightingale's European Travels, (Collected Works of Florence Nighingale, 7)*. Wilfrid Laurier University Press.

- Masters, B. (2001). *Christians and Jews in the Ottoman Arab World. The Roots of Sectarianism*, Cambridge University Press.
- Perry, Y. (2003). *British Mission to the Jews in Nineteenth-Century Palestine*, Frank Cass Publishers.
- Richter, J. (1910). *History of Protestant Missions in the Near East*. Oliphant, Anderson & Ferlier Press.
- Schmidt, J. (1998). *Beruf Schwester; Mutterhaus Diakonie im 19. Jahrhundert*, Campus Verlag.